

לבנות על האינטרס המשותף

ראיון עם רות גביון

מראיינים: רפי בנאי, מריאנה קרונפלד

רות גביון היא פרופסור מן המניין בקתדרה על שם חיים ה' כהן לזכויות האדם בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים, ועמיתה בכירה במכון הישראלי לדמוקרטיה, שם היא עוסקת בחקר שסעים בחברה הישראלית. לפרופסור גביון תואר בוגר במשפטים (בהצטיינות), תואר מוסמך במשפטים (בהצטיינות יתרה) ותואר בוגר בפילוסופיה ובכלכלה, כולם מן האוניברסיטה העברית בירושלים. היא קיבלה תואר דוקטור בפילוסופיה של המשפט מהאוניברסיטה של אוקספורד, אנגליה, בשנת 1975.

פרופסור גביון נמנתה עם מקימי האגודה לזכויות האזרח בישראל בשנת 1974, כיהנה שנים רבות כיו"ר האגודה, ובשנים 1996-1999 שימשה כנשיאת הארגון. משנת 1998 היא חברה בוועדה הבינלאומית של משפטים *The International Commission of Jurists* היא גם חברה בנשיאות מועצת "יחד".

פרופסור גביון זכתה בפרס צלטנר לחקר המשפט (1997), בפרס לשכת עורכי-הדין (יחד עם האגודה לזכויות האזרח)(2000), בפרס קרן אביחי 2001 (בגין אמנה חברתית חדשה בין דתיים וחילוניים עם הרב מדן), ובאות הסובלנות של תנועת סובלנות ביוני 2002. פרופסור גביון כותבת ומופיעה בתקשורת הכתובה והאלקטרונית.

אני שמחה על סדרת הראיונות הזו ועל הספר היוצא בעקבותיה, כי לדעתי בירורם של הנושאים האלה חשוב מאוד בהיערכותן של מדינת ישראל ושל הקהילות היהודיות בתפוצות בחשיבה לאן ללכת ולאיזה כיוונים להתפתח.

יש רבגוניות יהודית ברוכה ואין עיקרים

השאלה הראשונה ששאלתם בקשר לעיקרים ביהדות נראית לי בעייתית מלכתחילה, ואולי היא כבר מגלה חלק מהבעיות שעומדות בפני המהלך הזה, כי אין תשובה פשוטה אחת לשאלה מה היא יהדות, ולכן אין ליהדות עיקרים.

היהדות היא צורות חיים שונות וגישות שונות אצל אנשים שיש להם משהו משותף – הם רואים את עצמם במודע כיהודים, ורוצים שהקיום היהודי יימשך. כל אלה הם בעלי עניין במרכיב הזה בזהותם, גם כפרטים וגם כחברים בקולקטיב. הדבר חשוב להם, והם רוצים לעשות מאמץ כדי שהוא יימשך.

אני מקבלת את ההגדרה הסובייקטיבית של יהדות, ולכן לדעתי התשובה לשאלה מה היא היהדות שונה לפי המקומות שמהם אנשים מגיעים. אפשר לדבר על הרבה מאוד מחלוקות בתוך היהדות בין החושבים שיהדות היא רק לאום לבין החושבים שהיא רק דת, דת בעלת חשיבות

נורמטיבית אמיתית, ושאינן יהדות אחרת. גם בתוך היהדות הדתית קיימים סוגים שונים של אורתודוקסיה, חסידות וחרדיות, וגם ביניהם יש הבדלים גדולים מאוד, וכמובן קיימים כל הזרמים הלא-אורתודוקסים, שעדיין רואים את עצמם כיהודים דתיים, במידות שונות של שמירת מצוות, וישנם היהודים המסורתיים, שאולי שומרים מצוות פחות מאשר הלא-אורתודוקסים, אבל התפישה שלהם את זהותם העצמית פחות נוקשה ויותר מתונה מבחינה דתית, וכמובן – החופשיים, שמבחינה אידיאולוגית רוצים להתרחק מהדת. חלק מהאתגר שאתם רוצים לטפל בו הוא לנסות להשיב לשאלה איך קבוצות כל-כך שונות מבחינת העיקרים שלהן, מבחינת התפישה שלהן מהם חיים נכונים ומהי היהדות, יכולות לפעול יחד למען עתיד יהודי משותף.

התפישה שלי של היהדות היא תפישה מאוד מכילה. מכיוון שכך, היא גם מאוד רזה, כי אני כוללת בתוך היהדות את כל הקבוצות ואת כל היחידים שרואים את עצמם כיהודים, ושחשוב להם לשמר את זהותם ואת זהות משפחתיהם כיהודים, שרוצים להיות חברים בקהילות יהודיות, וכך לחיות חיים בעלי משמעות, באורח חיים שהיהדות בו מרכיב משמעות. כך שהמסגרת של עיקרי היהדות היא חלק מהקושי ולא חלק מהתשובה.

מצד שני, למרות הצורות השונות והמגוונות של היהדות, היא עדיין מסגרת שיש בה משהו מאחד. יש איזושהי שותפות-גורל בין יהודים מכל הסוגים האלה. הנכונות הפנימית לראות את עצמך חלק מהקבוצה ושותף להיסטוריה שלה ולעמיד שלה, לגורל שלה, היא בעצם כיום המרכיב המרכזי של יהדות. זאת מאחר וביהדות המרכיבים הקלאסיים שאפשר לדבר עליהם, של דת, ארץ ושפה משותפים, העוזרים בדרך כלל להגדיר ציוויליזציות, הם בעייתיים.

אני רואה את הרבגוניות היהודית לא רק כעובדה נתונה שתישאר איתנו, אלא כדבר רצוי, כחלק מהחיוניות של היהדות. אני שמחה על כך שהדתיים, החרדים או החילונים לא ייעלמו. בתקופה המודרנית יהדות שאיננה יכולה למשוך אנשים מכל הסוגים האלה היא יהדות חסרה, אבל צריכים להכיר בזה שהריבוי הזה יוצר קושי בפעולות משותפות.

דרושה אמונה מחודשת בצדקת הדרך של הציונות

שאלתכם השנייה נוגעת לרלוונטיות העכשווית של הציונות. לרעיון הציוני יש תפקיד גם כיום, למרות שכבר קמה מדינה. הוא מבוסס על שני מרכיבים מרכזיים: הרעיון של מדינה יהודית והרעיון שהמדינה תקום בציון. לציונות ככזאת יש תפקיד הן לגבי הקהילה היהודית שחיה בישראל והן לגבי קהילות יהודיות בתפוצות.

גם הניסוח הזה מאוד רזה וסכמתי, ובתוכו יכולות להתקיים הרבה מאוד גישות לשאלה מהי ציונות. האם יכול להיות ציוני שאינו עולה לארץ? אני חושבת שיכול להיות. אני לא רואה סתירה בין ציונות לבין חיים בתפוצות. כדי שאדם יזדהה כציוני, קריטי שיהיה מחויב להצדקה של מדינה יהודית, לצורך המתמשך בקיומה של מדינה יהודית בציון, בין השאר מפני שהיא כבר כאן. אני לא חושבת שזה כולל קשר מיוחד לכל מה שנקרא ארץ-ישראל. מובן שאני לא רואה את הרעיון הציוני כמבוסס על הבטחות אלוהיות. הוא יכול להיות מבוסס עליהן לחלק מן העם היהודי, אך לא לחלקים אחרים שלו, או לעמים אחרים ולמי שאינם יהודים, שגם איתם עלינו לנהל משא-ומתן על השאלה של הצדקת קיומה של מדינת ישראל והאופי היהודי שלה. כך שצריך מאוד להיזהר מהצדקת הרעיון הציוני במונחים פנים-יהודיים בלבד, ובוודאי – רק במונחים פנים-דתיים.

לדעתי יש מקום לציונות היום, ואני רואה את עצמי כאדם ציוני. לגבי מי שחושב כמוני, יש השלכות שונות שנובעות מכך מבחינה חינוכית, התיישבותית, ארגונית ותכנונית, הן לגבי מדינת ישראל והן לגבי היחסים בינה לבין התפוצות. אדם עם פרוגרמה ציונית צריך לחשוב על כל ההיבטים האלה. מובן שהרוב הגדול של הציונים אינם אנשים שיש להם פרוגרמה ציונית. הם ציונים כי הם חיים בארץ, דוברים עברית, ונהנים מן ההגדרה העצמית של יהודים בארצם. אבל טוב וחשוב שיהיו אנשים שיחשבו על הדרכים לחיזוק החיוניות של הרעיון הציוני. הוא מאוים עכשיו על-ידי חלק מן העולם, הרואה חלקים ממנו כצורה מסוימת של גזענות. ההסברה כי ציונות היא תנועה לאומית לגיטימית וחשובה, ולא גילוי של גזענות ושל שנאת-זרים, חיונית מאוד גם בתוך העם היהודי, בארץ ומחוצה לה. יש היום איומים חדשים על תקפות הרעיון הציוני ועל הצורך בו, וחשוב להתמודד איתם בצורה כנה, גלויה ואמיתית, כדי לחזק את האפשרות שיהודים ולא-יהודים ימשיכו להיות ציונים.

- האם יש איזה ביטוי פרקטי לצורך הזה?

בהחלט. קודם כל, מי שאין לו מחויבות למדינת ישראל ולרעיון הציוני, לא בהכרח ימשיך לחיות כאן. אם יש לו אופציה אחרת, הוא יכול לחשוב שביכולתו להביא למקסימליזציה של הדברים הטובים לו כשיחיה במקומות אחרים. זה בוודאי איום על חוסנה של ישראל. יותר מזה. אפשר להיות ציוני גם בלי לחיות כאן, תוך מחויבות לעשות דברים שמסייעים להגביר את הלגיטימציה של המדינה היהודית בישראל, בדרך של תרומות, חינוך או הסברה. גם היסוד הזה נחלש. חלק מהבעיה שלנו היום היא שחשבנו שזה מובן מאליו, שזה לא נחוץ. הזנחנו את העבודה הזאת, גם בתוכנו ובעיקר בחוץ. יש לנו גם בעיה לא פשוטה עם התעמולה הערבית, בעיקר הפלשתינית, והיא נובעת מעובדה קשה מאוד להסברה, שמדינת ישראל (או הישות היהודית) בעצם מונעת כיום הגדרה עצמית אפקטיבית של הפלשתינים. אנחנו לא מתמודדים מספיק עם הבעיה הזאת, לכן אנחנו משאירים את עצמנו ואת הרעיון הציוני מאוד פגיעים להתקפה. אין חינוך להיסטוריה של הסיבות שהביאו להקמה של מדינה יהודית בארץ-ישראל: הקונפליקט היהודי-ערבי מתחילת הציונות, שחזור הרקע האידיאולוגי והמעשי להיווצרות התנועה הציונית באירופה, המצב של קהילות יהודיות בכל מקום שבו היו מיעוט. כל מה שלדור שלי עוד היה מובן מאליו, אצל דורות יותר צעירים ואצל אנשים שבאים ממקומות אחרים זה פשוט לא חלק מהמרקם החינוכי-תודעתי שלהם, והדבר מחליש מאוד את יכולתם להתמודד עם טענות כגון: למה ליהודים שבאמים מבחוץ, מכוח חוק השבות, יש עדיפות במדינת ישראל על תושבי המקום; ומדוע מדינת ישראל מתנגדת להכיר בזכות שיבה של פליטים פלשתינים לבתיהם; ומדוע כל-כך ברור לנו שבשם רעיון המדינה היהודית מותר לנו לגרום סבל לאוכלוסייה המקומית. אלה שאלות כבדות. אם נתעלם מהן לא נשפר את יכולתנו להסביר לעולם ולבנינו מה אנחנו עושים כאן. תמיד האמנתי שקולקטיב יוכל להחזיק מעמד לאורך זמן רק אם חבריו מרגישים שהם חברים בקולקטיב, שאינו רק ניתן להצדקה, אלא כזה שיש לו עוצמה קיומית, טכנולוגית, תרבותית, ובמיוחד מוסרית. לכן שיקום האמונה בצדקת הדרך נראה לי מרכיב מאוד מרכזי בסיכויי המפעל הציוני להמשיך להתקיים.

ציונות ויהדות

בצדק אתם מעלים את השאלה של יחסי הגומלין בין יהדות לבין ציונות. יש יהדות לא-ציונית, יש יהדות אנטי-ציונית, ויש עדיין, לא הרבה, ציונים לא-יהודים. ההסכמה להצדקה של הציונות,

לטעמי לפחות, אינה רק עניין של יהודיות. אני מאמינה בערכים אוניברסאליים של זכויות אדם, ומכוחם אתמוך בזכויות של קבוצות לאומיות שונות, לא רק זו שלי, להגדרה עצמית, לאומית ומדינתית בתנאים מסוימים. באותה מידה אני מצפה שאנשים בעולם, שיש להם אותה מחויבות, יתמכו בזכותו של העם היהודי להגדרה עצמית. אני מצפה כי כך יקרה גם לערבים בעלי מחויבות של אמת לזכות להגדרה עצמית, ולכן איני רואה בעיה בתביעה מהם כי יכירו בזכות ההגדרה העצמית של יהודים ממש כפי שהם תובעים הכרה בזכות הפלשתינים להגדרה עצמית. לעומת זאת, יש קבוצות בתוך היהדות, ולא רק קבוצות פוסט-ציוניות, שהן אנטי-ציוניות מבחינת ה"אני מאמין" היהודי שלהן, לפחות במובן ששרטטתי, של מדינה יהודית. הן רואות מדינה כדבר של חולין, ומדינה שאינה מדינת הלכה במובן החזק של המלה היא בעיניהם מצב חמור יותר מאשר חיים כקהילת מיעוט אוטונומית. הם לא רק לא-ציוניים, אלא גם, בחלקים מסוימים שלהם, אנטי-ציוניים.

כך שהיחס בין יהדות לציונות הוא מורכב, וצריך להכיר באפשרות שאדם יהיה ציוני גם אם אינו מרגיש יהודי, וצריך בהחלט להכיר גם באפשרות להכיל בעם היהודי אדם שהוא יהודי ולא ציוני. לא כל יהודי צריך להיות ציוני. אני יהודייה ציונית, והייתי רוצה לעזור לאנשים שמתעניינים בשאלה הזאת להשיב לעצמם האם הם רוצים לראות את עצמם גם כיהודים וגם כציוניים, בכך שניתן להם כלים תרבותיים, פסיכולוגיים ורגשיים לטפל בשאלות אלה, הרחוקות מאוד מלהיות טריוויאליות. חלק מהבעיה שלנו היא שאנחנו מניחים איזו אידיאליזציה שכל יהודי בארץ הוא ציוני. זה לא נכון, וההתעלמות מכך ומהצורך להתמודד עם האתגרים שהיחסים האלה מציבים היא מסוכנת.

- מה המשמעות של הציונות לגבי מדינת ישראל היום?

זה אחד מהדברים שאולי עושים הבדל בין הציונות של הרצל לבין הציונות של היום, כי היום הצורך לפתור את הבעיה היהודית כמו שראה אותה הרצל הוא פחות אקוטי. כבר יש מדינה יהודית, שבה יש לעם היהודי הגדרה עצמית יהודית. כבר יש מדינה אחת בעולם שבה יהודים אינם מיעוט, שהתרבות הציבורית היא יהודית-עברית, ושבה יהודים אינם נרדפים בשל יהדותם. אני לא חושבת שבגלל זה הציונות איבדה את משמעותה לגבי מדינת ישראל, ושיש להסיק כי לכן הגיע הזמן שנהיה מדינה ככל המדינות.

אבל אנחנו צריכים לפתח את ההישגים והתרומות של מדינה יהודית לציוויליזציה היהודית. זה נושא שאיננו מטפלים בו כמעט. למשל, אני חושבת שאפילו החרדים האנטי-ציוניים ביותר צריכים להודות שלמדינת ישראל יש תרומה מאוד גדולה לשגשוג שלהם, ולכן, מבחינה מוסרית, ראוי שיבינו ויקבלו כי יש להם גם סיבות טובות לרצות בקיומה ובחוסנה, וגם חובות כלפי המדינה הציונית שהוקמה כאן. גם אם היא לא מדינת חלומותיהם, אין ספק שהיא הרבה יותר טובה לשגשוגם, לרווחתם, ליכולתם לקיים את אורח חייהם, מאשר כל צורה מדינית אחרת שהייתה יכולה להיות קיימת במקום הזה או בכל מקום אחר.

- רק סביבה תרבותית נוחה, זו התרומה המרכזית של המדינה?

לאוכלוסייה הזו – אולי, יחד עם תשתית חומרית מרשימה וייחודית. אבל לגבי כל היהודים, זהו המקום היחיד בעולם שבו התרבות הציבורית היא יהודית. נכון שהיא לא מושלמת. השבת היא לא שבת דתית, אבל היא שבת. נכון שבתוך שכונה חרדית בניו יורק כגון "בורו פארק" יש אולי שבת יותר יהודית-דתית מאשר בתל-אביב, אבל זה בכל זאת "בורו פארק", והשפה היא אנגלית, והרכבת התחתית נוסעת. המקום היחיד בעולם שבו החגים הם החגים היהודיים, והתרבות היא

עברית והגיבורים הם יהודים, הוא המקום הזה, עם המדינה היהודית שקמה בו. לכן, מבחינת הטבעיות של אורח החיים היהודי, מדינת ישראל היא היחידה בעולם שבה רוב החנויות ורוב המסעדות כשרות. אז אולי זה לא "גלאט כושר", אבל זה כשר. לעומת זאת, במקומות אחרים אדם צריך לחפש מסעדה כשרה, וזו בעיה למצוא לחם כשר ובשר כשר, ואיפה לערוך טקסים יהודיים, וצריך להקפיד לגור ליד בית-הכנסת, כדי שניתן יהיה להגיע אליו בשבת. פה יש יותר בתי-כנסת בכל שכונה, אז אין שום בעיה. גם ברמות של מספרי האנשים שלומדים בישיבות, עם ההיקף של תחיית עולם הישיבות, פיתוח הספרות התורנית – כל אלה זכו במדינת ישראל לשגשוג שלא היה כמוהו בתולדות העם היהודי.

הייתי רוצה שגם הציונים החילוניים יכירו בתרומה המאוד גדולה של היהדות הדתית, לא רק ליהדות, אלא גם לציונות. אין רוב יהודי במדינת ישראל בלי הדתיים. לא יהיה בעתיד רוב יהודי, שהוא תנאי קריטי לקיומה של מדינה יהודית, ללא המחויבות העניינית והדמוגרפית של הציבור היהודי הדתי.

אני לא אופטימית לגבי היכולת לקיים פה מדינה יהודית אם לא יהיה כלי שיבטיח רוב יהודי משמעותי בה. מיעוט לא-יהודי של ארבעים וחמישה אחוזים הוא אמנם מבחינה דמוקרטית עדיין לא רוב, אבל הוא בעייתי מאוד מבחינת היעילות השלטונית והאופי הציבורי של המדינה.

צריך להתמודד במדינה עם בעיות הזהות

את מדינת ישראל העתידית אני רואה בדאגה. אני מניחה שההנחה שלכם היא שאנחנו צופים שמדינת ישראל תשמור על הייחוד היהודי שלה, ייחוד לא לגמרי ברור, גם מבחינה מספרית וגם מבחינת הלוך הרוחות של האוכלוסייה בישראל, ואני מבינה שאתם שואלים אותי שאלה נורמטיבית ולא נבואית. אני מקווה שישראל תמשיך להיות מדינה יהודית, כי היא מאפשרת ליהודים לחיות כרוב. זה חשוב ליהודים, חשוב לי, חשוב לשימור של היהדות, גם בארץ וגם בתפוצות.

על התקווה הזאת יש כמה איומים חשובים: ראשון בהם הוא האיום הדמוגרפי. קריטי למדינת ישראל כמדינה יהודית למצוא פיתרון שיוציא מתחום שליטתה הפוליטית את האוכלוסייה הפלשתינית בריכוזיה המרכזיים. הייתי שוקלת לשנות את הגבולות במסגרת הסדר פוליטי עתידי, כך שריכוזים גדולים של ערבים ישראלים לא יכללו בגבולותיה (או לפחות לא יהיו אזרחיה). הדבר קריטי לעתיד האזור. הביטחון של ישראל לא יוקנה בַּשטח, אלא בחוסן כלכלי, רוחני, גם צבאי כמובן. גבולות המדינות טוב שיהיו מסודרים פחות או יותר לפי ריכוזי האוכלוסייה, ואז זה ייתן אפשרות יותר טובה ושקטה לרוב לחיות במדינתנו לפי תרבותנו וערכיו. אבל על המיעוט להרגיש שיש לו זיקה תרבותית-לאומית למדינה קרובה שהיא מדינתנו, ולהגדיר את בחירתו באזרחות של המדינה בה הוא חי כבחירה משמעותית של נאמנות לאותה מדינה. אם כך יהיה, התביעה שהמדינה היהודית צריכה להפוך למדינת כל אזרחיה תאבד מכוחה. מצד שני, ככל שהמיעוט הערבי במדינת ישראל יהיה יותר גדול, כך הטענה שצריכה להיות מדינה פלשתינית ולצידה מדינת כל אזרחיה תהיה יותר חזקה, מפני שהדרישה שקבוצה גדולה מאוד של האוכלוסייה תסכים לוותר על ביטויים ציבוריים של התרבות שלה תהיה יותר ויותר קשה. לכן, להערכתי, צריך לעשות מאמץ יצירתי גדול גם שהגבולות יהיו יותר ברורים, וגם שהם יתאימו באופן המרבי להרכב האוכלוסייה שתחומה בהם. עתיד ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית תלוי בכך שהיא לא תשלוט במיעוט גדול, או אף ברוב, של לא-יהודים.

על מדינת ישראל לשאוף להקטנת חלקה של האוכלוסייה הערבית בתוכה לא על-ידי גירוש ולא על-ידי פגיעה, אלא על-ידי התאמת הגבולות הטריטוריאליים לריכוזי האוכלוסייה, ולכן על המדינה לעשות את הצעדים הפוליטיים התכנוניים המתבקשים. צעדים אלה מגוונים. הם קשורים לגבולות ולסכסוך בשתי צורות שאני לא בטוחה שמדינת ישראל הולכת אליהם: אני מאמינה שישראל צריכה לנהוג בכל אזרחיה בלי הבדל, בשוויון מלא, אבל מותר לה לרצות להישאר מדינה יהודית. לכן היא יכולה, מבחינת האינטרס שלה כמדינה, לעשות את מה שנראה לה הכרחי גם כדי להגן על בטחונה וגם כדי להגן על שלמותה הטריטוריאלית. צריך למשל להגביר את היישוב היהודי בשטחים שיישארו בשטח ישראל. יש לומר זאת בצורה גלויה, ולא להיבהל מהאמירה שיש אינטרס לגיטימי של המדינה לייחד חלקים מסוימים שלה, כדי שלא תהיה אחר-כך תביעה להיפרדות.

כמו שאנחנו מכירים את דפוסי ההתיישבות, אנשים לא אוהבים לחיות ביישובים ערביים. פסיקת בית-המשפט העליון בעניין קציר היא לא פשוטה. מצד אחד, לא נעשה די על-מנת שיהיו לערבים פתרונות דיור הולמים ברמות השונות, והם זכאים לפתרונות דיור יותר הולמים. לא נכון שיהיו יישובים בארץ שאין להם ביוב, ושהתשתיות שלהם במצב כל-כך גרוע. אבל מצד שני, מותר ליישוב להגיד שהוא רוצה להיות יהודי, בין השאר מפני שביישובים קטנים ההרכב הפנימי של האוכלוסייה קובע את האופי התרבותי של היישוב.

לכן אי-אפשר לאפשר תנועה חופשית ללא בקרה של אנשים שצביון החיים שלהם בדרך הטבע הוא אחר, וזכותם לרצות שהוא יהיה אחר, מפני שאם לא – זהו רק מקור לצרות. כל מי שמסתכל במה שקורה כיום ביוגוסלביה, או אצלנו, ביחסים בין חרדים וחילונים, אף שמדובר "רק" בשני אורחות חיים, ולא בשני עמים, רואה שהאמירה שאסור לייחס יישובים או שכונות לקבוצות מסוימות היא לא מציאותית, ואינה מתמודדת עם המורכבות של החיים. אם הייתה כוונה בפסק-הדין הזה להגיד לרשויות: "חבר'ה, תתעשתו ותתנו פתרונות דיור הולמים לציבור הערבי", זה היה מצוין. אבל אם הרעיון הוא "אנחנו נכריח אתכם לעשות רק יישובים משותפים", זו אמירה מאוד לא מציאותית ולא נכונה, והיא אינה מתאימה הן ליהודים והן לערבים. במובן מסוים, זו גם לא אמירה הנמנעת מאפליה, שכן היא מחייבת אנשים, בניגוד לרצונם, לחיות בסוג קהילה שבה אינם רוצים לחיות. בכך היא מפלה את אלה שמכריחים אותם לחיות כך, לעומת אלה שבשל מעמד כלכלי או היסטוריה חיים ביישובים או שכונות מובהקים מבחינה לאומית, כמו רוב היישובים בישראל. חשוב לראות כי הבעיה איננה רק זו של יהודים שאינם רוצים לחיות בקהילה אחת עם ערבים. לאחרונה דווח שהייתה התארגנות באיזה כפר דרוזי למנוע חדירה של לא-דרוזים ערבים לתוך הכפר. הם אמרו "יש כבר יותר מעשרים אחוז של ערבים בתוך הכפר שלנו, וחלק הם משתפי פעולה עם כוחות הביטחון. אנחנו לא רוצים, זה עניין של צביון". אמרו להם: "אבל מה עם החוק? אתם לא יכולים לעשות דבר כזה", והם ענו: "מול כוח הקיום שום חוק לא יעזור". אנחנו צריכים להכיר בזה שמדינת ישראל היא מדינה רב-קהילתית. המשמעות היא, בין השאר, שלקהילות הלאומיות תהיה חירות להקים יישובים על בסיס לאומי.

אני רוצה שהקהילה היהודית תהיה קהילת רוב. גם בתוך הקהילה היהודית צריכה להיות מידה רבה של אוטונומיה, ולכן גם בתוכה לא צריך לחייב שילוב מלא בלי להתחשב באורחות חיים. טבעי שחרדים רוצים לגור עם חרדים. צריך לאפשר להם את זה, אבל צריך גם לא לאפשר להם להיכנס לתוך שכונות חילוניות, ולאיים על אורח החיים של החילונים ולא לפזר אותם לעזוב. חייב להיות איזשהו שיווי משקל יציב, שייתן ביטחון לאנשים שיכולים לבחור קהילה שתהיה קהילה

אחדותית או מעורבת, אבל לא מצב שבו הם יבחרו לפנות לקהילה אחת, ואז יהיה מאמץ מכוון לפגוע בצביון של המקום שהם גרים בו, והם יצטרכו להחליף כל הזמן מקום מגורים.

כאשר לכל הקהילות בארץ תהיה רמה מספיק טובה של ביטחון ביכולתן לקיים חיים קהילתיים, תתעורר כמובן השאלה איך תהיה לכל הקהילות האלה איזושהי לכידות בתוך המסגרת האזרחית של מדינת ישראל. פה אנחנו צריכים לעשות חשיבה מחודשת, הרבה יותר ממה שעשינו עד עכשיו, ברמה של חינוך, של סמלים משותפים. אסור לוותר על חינוך ליבה ממלכתי דתי משותף לכל האזרחים, חרדים וחילונים, וערבים; חינוך למערכת ערכים משותפת, כולל נאמנות למדינה. במקביל צריך לבוא היתר לפתח בכל אחד מהמגזרים האלה את אורח החיים במיוחד שלו והלמידה המיוחדת שלו.

במקרה של הערבים, נראה לי כי צריך לאפשר למידה מפורשת של הנרטיב שלהם, למרות שהוא מנוגד לנרטיב הישראלי. צריך להודות שהקמת ישראל גרמה להרס גדול של החברה הפלשתינית. יחד עם זאת, צריך גם להבטיח שהמיעוט הערבי בישראל יקבל את העובדה כי היום הוא חלק מן המדינה. אם עמדתם תהיה ניסיון מפורש לתקן את העוול שנגרם ולהחזיר את הגלגל אחורנית תוך ביטול התוצאות של הקמת המדינה – לא תהיה למדינה ברירה אלא להתגונן מפניהם... לא יהיה מנוס מהידוק הפיקוח על המנהיגות הערבית, ועל הגבלת יכולתה לעשות שימוש בדמוקרטיה הישראלית על-מנת לעודד פעילות פנימית או חיצונית, של מאבק מזוין נגד המדינה. לצערי, מגמות כאלה מתפתחות בישראל בזמן האחרון. צריך לומר את הדבר בגילוי לב. אנחנו לא מודים במחיר הגבוה שערבים בישראל משלמים על כך שהם חיים במדינה יהודית וחלק גדול מבני עמם נעקרו, ולא מתמודדים איתו. לכן אנחנו גם לא אומרים להם שהעובדה שיש פה בעיה לא מצדיקה מצב של חתירה של ערביי ישראל תחת מדינתם, מפני שזה מצב ששום מדינה לא יכולה לחיות איתו. ואי-אפשר לצפות לשינוי ולשוויון כלפי קבוצת מיעוט, המקיימת מערכת חינוכית לא-פורמאלית החותרת תחת יסודות הקיום של המדינה שבתוכה היא חיה ושממנה היא דורשת שוויון ושילוב.

יש לנו פה בעיות קשות מאוד מבחינה זהותית. קיווינו שהן תעלמנה, ולכן לא טיפלנו בהן, ועכשיו אנחנו משלמים את המחיר, כי הבעיות עמוקות מכדי להיעלם. הן רק מחמירות, ואין לנו תשובות טובות עליהן, מפני שאנחנו לא מתמודדים איתן בצורה אמיתית. אנחנו מסתירים הן את האינטרסים שלנו והן את האינטרסים שלהם. בלי הודאה מפורשת באינטרסים של עצמך ובלגיטימיות שלהם, ובעובדה שלפעמים קידום האינטרסים שלך פוגע באינטרסים של אחרים, אם כי אתה עושה את זה מכורח ולא בשמחה – יהיו חיינו בישראל כמדינה ששומרת איזשהו ייחוד יהודי קשים מאוד.

אני כמובן רוצה גם לראות, וזה חיוני לקיומה של מדינת ישראל, נקיטת עמדה מאוד חזקה של מדינת ישראל – שהערבים חיים במדינת ישראל הם לא זרים. הם אזרחי המדינה, הם שותפים. ישנן בעיות שאנחנו צריכים לפתור, אבל צריך לפתור אותן יחד. אסור להוקיע אותם, אסור לפגוע בהם, אסור לעשות להם דה-לגיטימציה. כל הדברים האלה, שהם חלק מן השיח הכוחני של מדינת ישראל, של דה-לגיטימציה הדדית של הקיבוצים השונים – חרדים, רוסים, ערבים, יהודים – הם מאוד לא בריאים במסגרת שצריכה להמשיך להיות מסגרת אזרחית משותפת.

לבנות על האינטרס הקיומי המשותף לנו ולתפוצות

בנוגע לשאלתכם בדבר היחסים בין ישראל לבין התפוצות היהודיות. כן, יש היום נטיות חדשות גם בישראל וגם בקהילות היהודיות, להתרחקות הדדית מן התפישה שפעם הייתה יותר מקובלת, של

שותפות גורל בין שתי הקהילות. לא תמיד אפשר להילחם בתהליכים מסוג זה, אבל מבחינתי כיהודייה ציונית אלה תהליכים מדאיגים, והייתי מנסה לעשות דברים כדי למנוע אותם, בעיקר על-ידי הישענות על אינטרסים הדדיים. פה חוקים לא עוזרים, ואני גם מאוד לא אוהבת את הצדקנות של "איך אתם לא רואים שזה לטובתכם?" תמיד חשבתי שגם היחסים בין היהודים בעולם לבין ישראל צריכים להיות מבוססים על אינטרס הדדי ולא על תביעות מוסריות. אינני רואה יתרון מוסרי בהתעלמות מאינטרסים קיומיים. להיפך, אני רוצה לחבר אנשים לאינטרסים שלהם. בצורה כזו, שיתוף פעולה יכול להיות יותר יציב ויותר אמיץ. ניסיון להציג עמדה כהתגברות על האינטרס בשם המוסר רק מזמין השחתה מוסרית.

למדינת ישראל ולקהילות היהודיות בעולם שרוצות להישאר יהודיות יש אינטרס קיומי משותף לרצות אחת בחוזק של השנייה, ויהיה טיפשי אם ישראל לא תעשה מאמץ גדול לקרב את עצמה אל היהודים בגולה ולעזור להם לשמור על עצמם, ואם הקהילות היהודיות בגולה לא יבינו שיש להן אינטרס קיומי במדינת ישראל חזקה, וימשיכו במאמץ לחזק אותה. אנחנו לא רואים שזה אינטרס משותף, כי אנחנו מצליחים. הכול נראה לנו כל-כך מובן מאליו, עד שאיננו רואים שהדברים הקיימים היום יכולים להיות מאוד שבריריים ולהיעלם.

אני מתייחסת כמובן לשתיים-שלוש תופעות, הקיימות בקהילות היהודיות בעולם. קבוצות גדולות של אנשים, בעיקר היהודים הלא-אורתודוקסים, מנסות לקיים חיים של שילוב וטמיעה, ולאותם אנשים שרוצים להישאר יהודים יש בעיה אמיתית בחברה בה הם חיים. יש כאלה שלא רוצים להישאר יהודים, ואז אין להם שום בעיה, הם נטמעים. אבל לאלה שרוצים להישאר יהודים יש בעיה אמיתית של מתח בין המסרים האוניברסליסטיים-אנושיים שהם רוצים להעביר לילדיהם ושתומכים בשילוב, לבין הרצון להישאר חברים בקהילה ייחודית. קשה מאוד להסביר לנער או נערה שלומדים בבית ספר ציבורי והולכים לאוניברסיטה הכי טובה, למה הם לא יכולים להתאהב ולהתחתן עם אדם נפלא שהם פגשו, שהוא "רק" לא-יהודי. הפחד שלנו לומר שזו לא גזענות ולא שבטיות ולא בדלנות גורם למצב שבו אנחנו לא מעזים להגיד לעצמנו ולילדים שלנו: כן, יש פה בעיה, מפני שלדברים האלה יש מחיר, והסיכוי של המשפחות המעורבות להישאר יהודיות הוא קטן.

לחלק גדול מהיהודים הלא-אורתודוקסים האלה יש בעיה להגיד לעצמם מה המשמעות המעשית של רצונם להישאר יהודים. מבחינה זאת, ישראל נותנת גם תשובה, גם אפשרות, וגם פותחת פתח מאוד מעניין. היא לא עושה את זה מספיק טוב, אבל היא יכולה לענות על הרצון להישאר יהודי בלי להיות דתי, כי היא אחד המקומות היחידים, אם לא המקום היחיד בעולם, שבו אפשר לאורך זמן (או לפחות כך אנחנו מקווים, כי הניסיון שלנו לא מספיק ארוך) להיות יהודי לא דתי.

זו אופציה שלא קיימת בפני רוב היהודים שחיים בחוץ-לארץ, בעיקר בארצות המערב הליברליות, ואנחנו יכולים לפתח את הדרך שבה אדם יכול להיות יהודי לא דתי, לטפח את מרכיבי הזהות, על-ידי קבלה הרבה יותר עמוקה ממה שאנחנו עושים של החשיבות של טקסים, שהיו פעם דתיים ועכשיו הם טקסים מכוננים של תרבות לאומית, על-ידי ההדגשה של קהילתיות שקיימת אצלם בצורה הלא-אורתודוקסית. לכן העניין של זרמי היהדות הוא קריטי כחלק מההתמודדות של היהדות עם העולם המודרני. אני חושבת בעניין הזה שהעמדה האורתודוקסית היא מאוד קצרת-ראות ולא צריך לתת לה לשלוט, אם כי מבחינה פוליטית יכול להיות שבארץ זה פחות חמור מאשר בחוץ, ולא צריך שהפתרונות לנושא הזה יהיו זהים בשני המקומות. גם יהודים

בחוו"ל וגם אנחנו בארץ צריכים להבין שמכיוון שהבעיות של הקיום היהודי הן כל-כך שונות בשני המקומות, לכן הפתרונות שאנחנו מאמצים לסוגיית הריבוי של זרמים ביהדות הם שונים: בארצות המערב, כל השאלה היא עניין רצוני של קהילות יהודיות. אצלנו, יש לו גם יסוד ממלכתי-משפטי.

יחד עם זאת, ישראל, כמדינה שמרגישה אחריות לעתיד העם היהודי, חייבת לנקוט עמדה חד-משמעית לטובת פלורליזם דתי בתוך היהדות, ולעבוד בשיתוף המנהיגות של הקהילות היהודיות בתפוצות. זאת מאחר ועיקר התפקיד של שימור הקהילה היהודית, לגבי רוב היהודים החיים בארצות הליברליות הדמוקרטיות, מוטל על הזרמים הלא-אורתודוקסיים, שנותנים אפשרות גם לאנשים מנישואי תערובת לשמור על קשר עם קהילות יהודיות. היכולת לשמור על איזושהי זיקה ליהדות, והתפישה האינקלוסיבית, החשובה מאוד בעיני, מחייבת הכרה שלמה בתנועות האלה שהולכות לתוך הקהילה הכללית, והיא חייבת לחזק אותן ולתת להן כלים בעזרתם יסבירו מדוע מותר להיות יהודי גאה שרוצה להמשיך להיות יהודי בתוך עולם ליברלי שגם אתה רוצה להיות בו ליברלי. אנשים כמו מייקל וולצר, המפתחים לגיטימיות לעמדה ליברלית חזקה שהיא גם קהילתנית וייחודית, ומפעלים מהסוג שהוא עושה, כגון חיבור אנציקלופדיה למחשבה מדינית יהודית, הם סוג התשובה הרצויה.

צריך להודות כי קיים גם קושי שני, חשוב, בינינו לבין אותה קבוצת אוכלוסייה, והוא ההרגשה שישראל היא הכובש, שהיא אינה מוסרית, ושאלף אחד שרוצה להיות מוסרי לא יכול להזדהות איתה. קושי זה קיים רק מצד חלק מן הקהילה היהודית בארצות המערב, אבל הוא דבר שחשוב להתמודד איתו, מפני שזהו אותו חלק מן הקהילה היהודית שבדרך כלל משמיע תביעות מוסריות כלפי ממשלות בעולם, כולל כלפי העם היהודי. מבחינתם של אנשים אלה, זה הרבה יותר חמור מאשר חוסר רצון או חוסר יכולת לשמור על הזהות היהודית. זו אפילו בושה בזהות היהודית ורצון אקטיבי להתרחק ממנה על-ידי השמעת ביקורת עליה, מתוך תפישה שהיושר הפנימי לא מאפשר לשתוק מול עוולות כאלה שנעשות, לכאורה, בשם היהדות, העם היהודי והדת היהודית.

מדינת ישראל צריכה לעשות בעניין זה שני דברים: ראשית להשתדל לעשות פחות עוולות. זה לא רק עניין של הסברה, אלא גם עניין של מדיניות; שנית, להעמיד את האנשים האלה על המתח הפנימי ועל קנה המידה הכפול שקיים, במקרים רבים, בעמדותיהם. קשה לקבל עמדה של מי שתומך בהגדרה עצמית לפלשתינים גם אם משמעה ביטול ההגדרה העצמית של יהודים בישראל. קשה לקבל מי שתוקף את השימוש של ישראל בכוח על-מנת להנציח כיבוש כמנוגד לחוק הבינלאומי ולמוסר, אך מתעלם לחלוטין מן החוקיות או המוסריות של אמצעים בהם משתמשים הפלשתינים.

מדינת ישראל היא אינטרס משותף של יהודים בארץ ובתפוצות, כי היא כלי חשוב של המשכיות הציוויליזציה היהודית. מבחינתי, ציוויליזציה יהודית כוללת לא רק דת (זה לא אומר שהיא לא כוללת דת, ושהדת היא לא מרכיב מאוד מרכזי בה), ועם זאת אני, כיהודייה חילונית, רוצה בשגשוג אורחות החיים הדתיים. הייתי רוצה גם שיהודים דתיים יישבו ויפתרו איתי בעיות משותפות, כדי שאוכל לחיות עם הפתרונות שלהם, והמדינה שלנו תאמץ פתרונות אנושיים, מתחשבים ומודרניים. אני לא רשאית להתייחס בעליונות למסורת שלהם או לדת שלהם או לרצון שלהם להקפיד עליה. להפך, אני רואה את האינטרס שלי כיהודייה שרוצה לקומם את מדינתה, לחזק אותם ולא להוקיע אותם ולא לבודד אותם ולא להתבייש בהם. הם חלק אחר ממני, אבל חלק ממני.

לדעתי, מנהיגי היהדות הדתית צריכים לעזור לנו – היהודים הלאומיים-חילוניים – הרבה יותר ממה שהם עושים, מכיוון שהיהדות החילונית עדיין מחפשת את הזהות שלה. אני חושבת שבמקום שהדתיים יסתכלו עלינו בעליונות כעל "תינוקות שנשבו", שכל מה שצריך לעשות זה להחזיר אותנו בתשובה (ואני מבינה שזה קשה להם, כי הם חושבים שהיהדות היחידה היא זו של שמירת מצוות), הם צריכים להתעלות מעל זה, להבין שגם הם לא יתקיימו בלי החילוניים, ולרצות שהיהודים החילוניים יישארו כאן ויהיו גאים במדינתם. לכן המסגרת המשותפת צריכה להיות פתוחה ומקבלת ונותנת לגיטימציה לחילוניות. הדתיים צריכים לעזור לנו, לאותו חלק מאיתנו שרוצה להיות יהודים, במציאת דרכים לתרגם למונחים כלליים את התובנות, את היופי את הערכים היסודיים שיש בתוך היהדות. הם צריכים לחבב אותם על היהודים הלאומיים במקום להשניא, ולנקוט תפקיד מאוד מרכזי בחיזוק החינוך היהודי התרבותי הלא-דתי ובהבניה הנכונה שלו, כך שיהיה באמת חלק מאוד מרכזי מהאישיות שמכוננים בנוער הציוני היהודי החילוני בישראל.

צודק מי שאמר פעם שחלק מהנוער הציוני היהודי בישראל הוא גויים דוברי עברית. זה דבר מאוד חמור. אבל הם כאלה בגלל הניכור ההדדי בין שתי הקהילות. אם הילדים היו מוצאים דרך של חינוך יהודי לא-דתי, שאינו נראה כאילו הוא קשור לכפייה דתית, היינו באמת יוצרים זהויות יותר שלמות אצל חילונים, והיינו יוצרים סולידאריות יהודית הרבה יותר עמוקה מזאת שאנחנו מייצרים בפועל בדרך של יצירת הקונפליקט. הייתי מצפה שזאת תהיה תרומת הקהילה הדתית בישראל, על כל גווניה. זה גם סוג הדיאלוג שצריך להתקיים בין מדינת ישראל לבין הקהילות היהודיות.

עוד נקודה אחרונה בנושא מידת ההשפעה של הקהילות היהודיות בחוץ-לארץ על המדיניות של מדינת ישראל. זו שאלה לא פשוטה. לגבי שאלות של חיים ומוות, מלחמה ושלום, צריכים להחליט האנשים שמושפעים מן המלחמה באופן ישיר. אזרחות ותושבות הן זיקות מאוד חשובות. מבחינה זאת ערבי תושב ישראל בעל אינטרס גדול יותר במצב המלחמה באזור מאשר יהודי תושב אמריקה. מי שצריך להשתתף בהכרעות הם אזרחי מדינת ישראל ותושביה. אני לא אוהבת את המגמה של "יורדים" מצביעים. הם לא צריכים להיות אזרחים. האזרחות וזכות ההצבעה צריכה להיות של אנשים שהאינטרסים הקיומיים שלהם קשורים לחיים במקום הזה.

לעומת זאת, יש סוגיות חשובות אחרות למדינת ישראל, הקשורות לרווחה של העם היהודי בכללותו. למשל, הסוגיה המרכזית של "מי הוא יהודי" לצורך זכות השבות, קרדינאלית דווקא ליהודים שיושבים בחוץ-לארץ. לגיטימי לחלוטין שהם ידרשו שמדינת ישראל תכריע, כמובן בדרך דמוקרטית, בכנסת, אחרי שתתייעץ ושתיקח בחשבון את האינטרסים הקיומיים של יהודים בחוץ-לארץ. עליהם להיות כשרים לעלייה. האינטרס של הרפורמים והקונסרבטיבים שהנישואין שהם עורכים בחוץ-לארץ יוכרו כאן הוא מאוד לגיטימי, מפני שזה הסדר שהמדינה מקיימת על-מנת לבטא את הקשר בינה לבין העם היהודי בתפוצות, והאינטרס משותף לשני הצדדים.

אפילו בסוגיות כמו הר הבית נכון לפתוח דיאלוג. לא בשאלה מי ישלוט בהר במובן הפיזי, שקשורה למצב המלחמה, אלא בשאלה מהי הזיקה של העם היהודי להר הבית או למערת המכפלה, ואיך היא תבטא בשיח הציבורי ובהסדרים המדיניים, אם תהיה מדינה פלשתינית ומערת המכפלה לא תהיה בתחום השליטה שלנו.

אפילו בסוגיות כמו הר הבית נכון לפתוח דיאלוג. לא בשאלה מי ישלוט בהר במובן הפיזי, שקשורה למצב המלחמה, אלא בשאלה מהי הזיקה של העם היהודי להר הבית או למערת

המכפלה, ואיך היא תתבטא בשיח הציבורי ובהסדרים המדיניים, אם תהיה מדינה פלשתינית ומערת המכפלה לא תהיה בתחום השליטה שלנו.

לדעתי, גישה יהודית מסודרת למערת המכפלה היא תנאי הכרחי להסדר. לא אקבל מצב שבו ימנעו מיהודים להגיע ולהתפלל במערת המכפלה או בקבר רחל או בכל מקום אחר שבשליטת הפלשתינים. מאוד בעייתי, ואני מקווה שזמני, שאסור ליהודים לעלות להר הבית. זה מצב לא נכון גם מבחינת התפישה של הזיקה של העם היהודי להר הבית אצל הפלשתינים. כל עוד הדבר נעשה מטעמים של סדר ציבורי, ניחא. אבל כשמדברים על זיקות היסטוריות חשוב לפתוח פה דיאלוג בין המדינה לבין יהודי התפוצות, כמו שערפאת מגייס את העולם המוסלמי להגן על אל-אקצה. תרבות שרוצה לבנות את עצמה במקום שיש לה אליו קשר היסטורי ותרבותי לא צריכה דווקא לתבוע ריבונות באותו מקום, אבל היא בהחלט צריכה לתבוע הסדרים שישקפו את הקשר של המקום הזה למורשת שלה, מפני שהמאבק הזה על המורשת חיוני ליכולת קיומה כאן. לעניין זה, האינטרסים של יהודים בחוץ-לארץ תקפים כמו אינטרסים של יהודים כאן, וכעס על נכונותה של ישראל לוותר על קשר, על זיקה, על גישה למקומות כאלה יכול להיות מאוד מוצדק. יש להבנות את הדיאלוג הזה הרבה יותר, וחייב להיות קשר בין המוסדות.

יש להפריט את המוסדות הלאומיים

הדבר האחרון שאציע הוא שהגיע הזמן שמדינת ישראל תפריט את המוסדות הלאומיים של העם היהודי. זה יהיה לטובת הציונות, לטובת העם היהודי, אם המוסדות יישבו בישראל בכבוד, אבל כשהם נפרדים מהמדינה, משום שהמדינה חייבת אחריות לכל אזרחיה. טוב למדינה שיהיו מוסדות לאומיים יהודיים שיוכלו לעשות דברים שאסור לה לעשות, כמו לקדם רק יהודים. ישראל גם לא צריכה לדאוג למניעת טמיעה ולחינוך היהודי בתפוצות, והסוכנות היהודית כן. הקשר הסימביוטי בין המדינה לסוכנות רע גם למדינה, גם לסוכנות, גם לציונות וגם ליהדות. על המדינה לתמוך בציונות, בגלל המחויבות ההיסטורית-תרבותית-קיומית שלה, אבל כתנועה וולונטרית של הציונים בארץ ובעולם. ההפרטה היא דרך למנוע את התמסדותו של הניוון, שמדרך הטבע חל בארגון כשהוא סמוך על שולחנה של מדינה, וביכולתה לתת תנופה לחשיבה על היחס המורכב בין הקטגוריות של אזרחות ישראלית, זהות יהודית וציונות. היכולת של המוסדות הציוניים לעשות את העבודה הזאת תגדל, אם הבסיס שלהם ימשיך להיות בסיס התנדבותי, בסיס של זהות, בסיס של מחויבות, כמו שהיה לפני הקמת המדינה. אני בטוחה שיהיו הרבה אנשים שיתנגדו לזה. הניתוק צריך להיות מהלך ארוך. הרי בסופו של חשבון צריך יהיה לבטל את חוקי המדינה שנותנים למוסדות הלאומיים את המעמד המיוחד הזה. אבל כדי שהמהלך יוכל להיעשות ולא להיראות כאנטי-ציוני, עליו לבוא מתוך החברה הישראלית ומתוך המוסדות היהודיים בעולם. הם צריכים לתבוע להחיות את הארגונים הציוניים כפי שהיו. המדינה תאפשר להם לעזור לה, אבל הם צריכים להקפיד על האוטונומיה הארגונית-זהותית שלהם. היום הם יותר מדי צמודים לישראל, ולכן יש ניגוד אינטרסים. יש מוסדות של העם היהודי, והעם היהודי חלקו כאן וחלקו שם, ויש לו אינטרסים שונים מאלה של מדינת ישראל, שיש בה אוכלוסייה לא-יהודית גדולה.

פיתרון נכון לבעיה המבנית הזאת יכול לתת זריקת עידוד וחיוניות מחודשת גם למוסדות וגם למפעל התרבותי שהמוסדות האלה אמורים להיות הכלי שלו, כי מוסדות, מדינות וארגונים, הם

כלים לעשות עבודה. מדינת ישראל, שנועדה להקל על העם היהודי להמשיך להתקיים, יכולה לעשות זאת באופן חלקי בלבד, ועליה להיעזר במקורות לא-יהודיים ולא מדינתיים. מצד שני, המדינה חייבת לפעול לרווחת כל תושביה, בלי הבדל מוצא או השקפה. חטאנו לעצמנו בגלל ההתרגשות מהמפעל הציוני ובגלל הרצון לגייס את כל האמצעים מתוך המדינה. לא חשבנו לטווח ארוך על העובדה שהעם היהודי לא כולו יבוא למדינת ישראל, ואולי כי גם טוב שלא כולו יבוא אליה, וכי צריך לשמור בסיס ארגוני נכון שמבודד את הסוגיות של מדינת ישראל ושל העם היהודי, ודן באופן חופשי ביחסים המורכבים ביניהן. היהודים בישראל יהיו כמובן מרכיב גדול מאוד בסדר-היום של הארגון, אבל גם הקהילות היהודיות בעולם והיחסים ביניהן יהיו בטיפולו של מוסד אחד, ולא כמו היום, כאשר לכל אחד מהארגונים האלה יש מוסד משלו, וכולם מאוגדים בארגון-גג שלא יכול בעצם לטפל בבעיות האלה, כי הוא עסוק בסדר-היום העמוס שלו, וקשור בכל מיני כבודים. על מנהיגות יהודית, חלקה ישראלית וחלקה לא-ישראלית, לחשוב איך עושים את המהלך הזה.

- יש לי עוד שאלה קטנה. לאורך הראיון ניכר מתח מסוים, אם לא סתירה, בין הקבלה של הרבגוניות היהודית על צורותיה ואופייה, לבין הצורך בליבה משותפת.

ליבה משותפת היא לא רק יהודית, היא גם אזרחית. אני חרדה פה לשני דברים: לעם היהודי ולמדינת ישראל. מדינת ישראל צריכה לתת לכל אזרחיה תחושה של שותפות במפעל הישראלי. כדי לתת תחושה כזו, היא צריכה לתת להם ליבה משותפת של אזרחות: השתתפות במנגנון הפרלמנטארי ובמנגנון קבלת ההחלטות.

אנחנו טועים פעמיים. מצד אחד איננו נותנים מספיק דין-וחשבון לעצמנו שכמדינה אנחנו צריכים לטפל במיעוט לא-יהודי מאוד גדול שנמצא בתוכנו. מצד שני, אנחנו רואים אותו כל הזמן כמיעוט חתרני, ומשתמשים בכך כבתירוץ לא לעשות מה שנחוץ לעשות כדי לכבד את זכויותיהם כאזרחים.

- דיברת גם על עניין הליבה. מול הרבגוניות היהודית, האם אין צורך באיזושהי ליבה יהודית משותפת?

לא יודעת, ליבה זה יוצא חזק מדי. בתוך היהודים לא צריך ליבה משותפת, אלא עניין משותף, אינטרס משותף לכל הקבוצות השונות, בהמשכיות של התרבות היהודית ובהשתייכות אליה. זו משאלה. ברגע שהיא מתגשמת, צריך לתרגם אותה לחינוך, לאופרציות, למוסדות, אבל במידה רבה של אוטונומיה קהילתית, המתקיימת במקביל לתיאום בין כל הקהילות האלה, תיאום שעוזר להן גם לתרום למפעל המשותף הזה, כך שלא יהיה ניתוק בין החילונים לבין הדתיים.

אני חברה בארגון חדש יחסית, ומקווה שהוא יצליח, שמו "מועצת יחד". הוא הוקם על-ידי ממשלת ישראל כדי להושיב יחד נציגים של הקבוצות היהודיות המרכזיות בתוך ישראל, על-מנת לראות איזה סוג של פתרונות הם יכולים לגבש לבעיות שמפלגות את הקיבוצים האלה.

זה עניין של מנגנון החלטה משותף, של הכרה ושותפות של אינטרס. אני לא בטוחה שצריכה להיות ליבה, אם כי הייתי מאוד שמחה אם כל ילד יהודי יכיר כאן את אחד העם, כולל החרדים, והייתי מאוד שמחה אם כל ילד חילוני יכיר את הסידור, את התפילות, ויידע לקרוא דף גמרא. הגמרא היא חלק מהתרבות הזאת גם בלי הליכה לבית-כנסת או צום ביום-כיפור.

ליבה היא עניין של הידברות. שבת היא, למשל, אינטרס ישראלי של כל היהודים, וצריך לחשוב מה לעשות כדי שאנשים יוכלו קצת לקנות ולעשות בה סידורים, אבל באופן בסיסי שבת צריכה

להיות יום שונה, לא להיות עוד יום בשבוע. זהו אינטרס שלי כיהודיים חילונית לא פחות מאשר אינטרס של אדם דתי.